

ЛОТФІ ГАРУДІ Галина Степанівна

РОЗВИТОК БІЛІНГВАЛЬНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСІ

Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії, галузь знань 01 – Освіта/Педагогіка, спеціальність 011 – Освітні, педагогічні науки, прийнято до розгляду спеціалізованою вченою радою Д 26.451.003 Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (наказ МОН України № 1287 від 21.10.2020 р.).

Захист відбудеться 22 грудня 2020 року об 11.00

АНОТАЦІЯ

Лотфі Гаруді Г. С. Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 01 Освіта / педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020.

У дисертації уперше виявлено специфіку розвитку білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі та окреслено можливості творчого використання конструктивного англійського досвіду білінгвальної освіти в умовах сучасної української освіти.

Актуальність проблеми дослідження зумовлена пріоритетами розвитку багатомовної освіти у європейському просторі й українському соціумі, що актуалізує потребу формування нової генерації фахівців, громадян, наділених національно свідомою та полікультурно толерантною світоглядною позицією, аксіологічною спрямованістю професійної діяльності, здатних реалізовувати цінності мовної культури, традицій на рівні громади, держави, міжкультурного діалогу держав.

Соціально-політичні зміни в українському суспільстві вимагають

вирішення однієї з найважливіших проблем міжнаціональної згоди, взаєморозуміння між народами у нашій поліетнічній країні – розвитку багатомовної освіти. Питання двомовності набуває значущості в сучасному суспільно-політичному житті країни. Англійська мова стає засобом спілкування в сучасному суспільстві. Значна увага приділяється використанню іноземної мови як засобу спілкування з зовнішнім світом, але водночас звертається увага на збереження традицій та спілкування рідною мовою. Інформаційний тип сучасного багатомовного суспільства, глобалізаційні тенденції його розвитку зумовлюють потребу реформування мовної підготовки сучасної особистості, формування її як національно свідомої, полікультурно толерантною, високоосвіченою, комунікативною.

Значний досвід для конструктивної організації багатомовної освіти в Україні мають заклади середньої освіти Англії та Уельсу. Визначення конструктивних надбань, виокремлення цінних ідей англійської білінгвальної освіти уможлиблює здійснення прогностичного аналізу щодо їх використання в умовах української освітньої практики.

Законодавчо-нормативне врегулювання розвитку білінгвальної освіти в Україні здійснюється на основі положень Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про повну загальну освіту», Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Національної доктрини розвитку освіти, «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» та ін. У європейському просторі розвиток білінгвальної освіти врегульовується такими документами, як: Європейська хартія регіональних мов та мов національних меншин, Декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття, «Білінгвальна освіта: основні стратегічні завдання», «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», «Європейський мовний портфель», «Приведення екзаменів з мови у відповідність до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти» та ін.

Ураховуючи визначені пріоритети, актуальність проблеми дослідження, було обрано тему дисертації **«Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уельсі»**.

Аналіз наукових джерел з проблеми розвитку білінгвальної освіти Англії та Уельсі дозволив з'ясувати, що окремі її аспекти схарактеризовано в українських і зарубіжних наукових працях у міждисциплінарному контексті – з позиції теорій і концепцій лінгвістики, психолінгвістики, соціології, культурології. Означена проблема висвітлена у працях, у яких розкрито теоретичні аспекти білінгвізму і білінгвальної освіти; представлено ретроспективу становлення білінгвізму європейських країнах; схарактеризовано досягнення наукових шкіл з соціолінгвістики, психолінгвістики, мовознавства; висвітлено особливості білінгвальної освіти в європейських країнах, в Україні.

Вивчення специфіки білінгвальної освіти в освітній практиці зарубіжних країн уможливило висновок про те, що в кожній з них сформовані її традиції, особливості, що відрізняються поставленими цілями, специфікою структурування поліваріантного змісту освітніх програм й організації освітнього процесу, що забезпечують набуття учнями високого рівня міжкультурної комунікації, ресурсним забезпеченням, урахуванням індивідуальних запитів споживачів освітніх послуг тощо. З-поміж вагомих досягнень зарубіжних країн у розвитку білінгвальної освіти визначено такі: спрямованість на формування почуття власної гідності, «занурення» в культурний простір через посередництво двох мов (США), реалізація принципів плюралізму культур і міжкультурного виховання, упровадження освітніх програм на основі використання імерсії (Канада), утвердження двомовності на законодавчому рівні (Фінляндія, Румунія), створення мережі шкіл для дітей національних меншин, шкіл полікультурного діалогу, шкіл для іммігрантів (Австрія), заснування міжнародних білінгвальних шкіл (Німеччина, Франція, Італія, Люксембург та ін.).

З'ясовано, що білінгвізм є міждисциплінарною категорією, що

вивчається у теорії і практиці різних наук (психології, педагогіки, соціології, лінгвістики, психолінгвістики та ін.) з урахуванням специфіки функціонування двомовності у певному суспільстві. Ґрунтовний аналіз різних підходів до визначення сутності білінгвізму (лінгвістичний, соціологічний, психологічний, психолінгвістичний та ін.) дозволив уточнити поняття *білінгвізму* як багатовимірного соціокультурного явища, що передбачає співіснування, взаємовплив і взаємодію двох мов у соціумі, може характеризуватися активністю або пасивністю використання, соціальною, регіональною або професійною диференціацією, впливає на розвиток мовних систем обох мов і зумовлює формування національно свідомого і полікультурно толерантного ставлення до мовного, культурного розмаїття суспільства.

На основі студіювання українських і зарубіжних праць визначено спектр *сутнісних характеристик* білінгвальної освіти: відкритість, альтернативність, детермінованість мовної освітньої політики, поліваріантність змісту, інституційне різноманіття, наявність специфічних способів формування людини-білінгва в різних мовних ситуаціях, неперервність від початкового рівня володіння знаннями двох мов до вільного; урахування вікових особливостей суб'єктів навчання, прагматизм тощо. Основними *принципами* білінгвальної освіти визначено такі: полікультурність, відкритість, аполітичність, наступність, семантизація навчального матеріалу, різноманітність форм, методів і засобів, урахування особливостей рідної мови, культуровідповідність та ін. У результаті вивчення наукових праць виокремлено типи білінгвальної освіти: аккультураційний (витісняючий, зберігаючий, бікультурний), ізолюючий, відкритий, продуктивний і репродуктивний.

Студіювання лінгвістичних, педагогічних, психолінгвістичних праць уможливило визначення *білінгвальної шкільної освіти* як процесу опанування учнями потенціалу двох мов у межах закладів середньої освіти, у яких відбувається послідовне вивчення мов від репродуктивного до

продуктивного білінгвізму і передбачено у результаті рівноправне володіння рідною й іноземною мовами. З'ясовано, що термінологічне поле білінгвізму і білінгвальної освіти формуються такі поняття, як: «мовні контакти», «мовна взаємодія», «змішування мов», «кодове перемикання», «багатомовність», «білінгв» тощо.

На основі аналізу широкої джерельної бази, студіювання зарубіжних праць, інформаційних ресурсів з'ясовано, що основними чинниками становлення білінгвальної шкільної освіти є такі: утвердження мовної політики, орієнтованої на ґрунтовне опанування мігрантами англійською мовою; відкриття білінгвальних шкіл (перша – 1939 р., всього – 63); розроблення нормативно-правової бази діяльності двомовних шкіл, залучення міжнародних організацій, кураторів освітніх проєктів, налагодження програм обміну вчителями й учнями з іншими країнами, створення керівних комітетів, централізована стандартизація навчання, запровадження програм мовного спрямування у підготовці вчителів-філологів тощо.

Основними подіями, які визначили прогресивність становлення білінгвальної освіти, є такі: посилення контролю держави над процесом розбудови курикулуму освіти; набуття англійською мовою статусу престижної; запровадження освітньої реформи 1988 р., впровадження національного курикулуму англійської мови, згідно з яким англійська мова визнана однією з базових дисциплін, модернізація курикулуму 1999 р., і 2007 р.; реалізація стратегії підтримки дітей, залучених до EAL (з 2003 р.) та ін.

На основі вивчення праць англійських учених, педагогів (К. Річардс та ін.) *виокремлено основні періоди* розвитку білінгвальної шкільної освіти в обраних країнах, що пов'язано з уніфікацією змісту, форм і методів вивчення двох мов у школах, удосконалення курикулуму: 1862 – 1897 рр. – курикулум на основі принципу «оплата за результатами»; 1897 – 1926 рр. – офіційно затверджений курикулум або курикулум на основі освітніх кодексів (codified

curriculum); 1926 – 1988 pp. – невпорядкований курикулум (unregulated curriculum): 1926 – 1967 pp.; 1967 – 1988 pp.; 1988 – 1995 pp. – національний курикулум; 1995 – 2013 pp. – оновлений курикулум.

Схарактеризовано загальні *особливості білінгвальної шкільної освіти* Англії та Уельсу, з-поміж яких основними є практичне застосування знань обох мов у повсякденному житті; зміна прагматичної мети володіння двома мовами з метою подальшого професійного розвитку; спрямованість на створення комфортних умов для навчання; залучення батьків до навчальних індивідуальних програм своїх дітей; створення можливостей для отримання професійної кваліфікації у межах школи; додаткове фінансування білінгвальних шкіл на рівні місцевої влади тощо.

Особливостями *змісту* білінгвальної шкільної освіти в Англії й Уельсі визначено: «занурення» через мову в культурне середовище, спрямованість на утвердження принципів культуровідповідності і толерантності щодо різних народів і їх культур, збалансованість в опануванні обох мов, національно орієнтований зміст навчальних програм; структурування змісту навчання мов на основі використання потенціалу історії, географії та ін.; «європеїзація» змісту з урахуванням контекстів національної і європейської історії тощо. Серед *організаційних форм* білінгвальної освіти найбільш ефективними є проведення комбінованих занять з навчання мови і літератури, дидактичних дискусій, використання візуальних підказок, імерсія, методи формування техніки читання, когнітивні методи мовної підтримки тощо.

Здійснено прогностичне обґрунтування можливостей конструктивного використання надбань білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу в українській освітній практиці на кількох рівнях:

1) *на концептуальному*: білінгвальна освіта в закладах середньої освіти в Україні буде результативною за умови створення інноваційного розвивального середовища, зорієнтованого на розвиток креативних здібностей, творчої активності учнів, їхніх мовленнєвих умінь. Важливо

орієнтувати учнів, громадян на перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта впродовж життя», вільний розвиток індивідуальності. Структурування змісту навчання, добір форм і методів мають ґрунтуватися на концептуальній ідеї – забезпечення діалогу національного і загальнолюдського, інтеграції людинознавчих знань і культур, формування поваги до національних і полікультурних цінностей, різноманітності культур і субкультур в українському соціумі через посередництво мов. Концептуальні засади розвитку білінгвальної шкільної освіти в Україні формують принципи неперервності навчання, культуровідповідності, полікультурності, збалансованості рідномовної й багатомовної освіти, орієнтації на кращі європейські практики утвердження прагматичного білінгвізму;

2) *на законодавчо-регулятивному*: державну освітню і мовну політику в Україні має базуватися на пріоритетах толерантності, поваги до культури, мови, етнічних цінностей народів, що проживають в поліетнічному середовищі. Законодавчо-нормативні механізми врегулювання збалансованості розвитку багатомовної і рідномовної освіти в системі шкільної освіти України повинні бути зафіксовані у закладах України, концепціях патріотичного виховання молоді, вивчення рідної та іноземних мов тощо. Є потреба залучати до білінгвального навчання в школах громадські організації, міжнародні товариства, автономізувати школи, які впроваджують білінгвальну освіту; підвищити якість шкільної освіти шляхом інтеграції білінгвального навчання. Підтверджено доцільність імплементації в українському законодавстві основних положень документів, що врегульовують процес білінгвальної освіти в Англії й Уельсі (документи Ради Європи «Білінгвальна освіта: основні стратегічні завдання», «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», «Європейський мовний портфель», «Приведення екзаменів з мови у відповідність до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти», «Вимоги до євроіспитів»); резолюцій ЮНЕСКО тощо. Доцільно на законодавчому рівні визначити сутність понять «білінгвізм», «білінгвальна

освіта»;

3) *на організаційно-педагогічному*: білінгвальне навчання організовується в закладах освіти різних рівнів і типів залежно від цілей, ресурсних можливостей (науково-методичних, інформаційних, кадрових, матеріально-технічних тощо), індивідуальних запитів споживачів освітніх послуг. Освітня політика Англії та Уельсу ґрунтується на вивченні попиту у білінгвальній освіті в суспільстві шляхом соціологічного опитування учнів та викладачів. Вагомою є ідея створення інформаційної бази даних про форми і методи вивчення двох мов, здійснення моніторингу матеріально-технічної бази, професійного кадрового забезпечення, обладнання. У контексті впровадження білінгвального навчання в Англії та Уельсі ефективною є модель партнерської взаємодії організацій-партнерів, батьків, педагогів, а також дієва система створення білінгвального виховного простору у регіональних школах. Цінним є досвід інформування громадськості в ЗМІ про результати створення білінгвального освітнього простору у закладах освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше* виявлено особливості білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу, з-поміж яких основними є практичне застосування знань обох мов у повсякденному житті; зміна прагматичної мети володіння двома мовами з метою подальшого професійного розвитку; спрямованість на створення комфортних умов для навчання; залучення батьків до навчальних індивідуальних програм своїх дітей; створення можливостей для отримання професійної кваліфікації у межах школи; додаткове фінансування білінгвальних шкіл на рівні місцевої влади; «занурення» через мову в культурне середовище, спрямованість на утвердження принципів культуровідповідності і толерантності щодо різних народів і їх культур, збалансованість в опануванні обох мов, національно орієнтований зміст навчальних програм; структурування змісту навчання мов на основі використання потенціалу історії, географії та ін.; «європеїзація» змісту з

урахуванням контекстів національної і європейської історії тощо; проведення комбінованих занять з навчання мови і літератури, дидактичних дискусій, використання візуальних підказок, імерсія, методи формування техніки читання, когнітивні методи мовної підтримки тощо.

Уперше схарактеризовано ретроспективу розвитку білінгвальної освіти в середніх навчальних закладах Англії та Уельсу; з'ясовано основні чинники її становлення (утвердження мовної політики, орієнтованої на ґрунтовне опанування мігрантами англійською мовою; відкриття білінгвальних шкіл, розроблення нормативно-правової бази діяльності двомовних шкіл, залучення міжнародних організацій, кураторів освітніх проєктів, налагодження програм обміну вчителями й учнями з іншими країнами, створення керівних комітетів, централізована стандартизація навчання, запровадження програм мовного спрямування у підготовці вчителів-філологів тощо) та виокремлено основні періоди розвитку білінгвальної шкільної освіти в обраних країнах, що пов'язано з уніфікацією змісту, форм і методів вивчення двох мов у школах, удосконалення курикулуму.

Уточнено сутність базових понять дослідження «мовні контакти», «мовна взаємодія», «взаємовплив мов», «змішування мов», «схрещення мов», «іншомовний вплив», «типи білінгвальної освіти»; *обґрунтовано авторські* *дефініції понять* «білінгвізм», білінгвальна шкільна освіта».

Окреслено можливості використання прогресивного досвіду білінгвальної шкільної освіти Англії та Уельсу в Україні на різних рівнях – на концептуальному, законодавчо-нормативному, організаційно-педагогічному.

Уведено до наукового обігу невідомі та маловідомі факти, джерела й документи, які збагачують сучасні уявлення про білінгвальну освіту.

Подальшого розвитку набули положення про організацію шкільної освіти на засадах білінгвізму.

Практичне значення полягає в тому, що отримані у процесі наукового дослідження результати можуть бути використані з метою удосконалення

змісту, організаційних форм, ресурсного забезпечення білінгвальної шкільної освіти в Україні. Основні положення і висновки дослідження покладено в основу програми спецкурсу «Білінгвальна освіта Англії та Уельсу» для майбутніх педагогів різного фаху, переважно філологів, білінгвістів, учителів-україністів, учителів іноземних мов. Окремі результати дослідження, можуть бути використані при розробленні навчальних програм з педагогічної компаративістики, іноземної мови (за професійним спрямуванням), опрацюванні спільних освітніх проєктів, написанні навчальних і науково-методичних посібників, виконанні кваліфікаційних робіт на бакалаврському і магістерському рівнях. Деякі положення можуть доповнити тематику семінарських занять до курсів з історії педагогіки, порівняльної педагогіки, методик викладання мов та ін.

Ключові слова: білінгвізм, білінгвальна освіта, білінгвальна шкільна освіта, мовні контакти, Англія, Уельс, національний курикулум, іншомовна компетентність.